

**6ο Διεθνές Συνέδριο
Ελληνικής Γλωσσολογίας**

**6th International Conference
of Greek Linguistics**

18-21 ΣΕΠΤ/SEPT 2003

ISBN: 960-88268-0-2

ΡΗΜΑΤΙΚΗ ΟΨΗ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΛΕΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Αναστάσιος Τσαγγαλίδης
Ελίζα Κουτούπη-Κητή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Περίληψη

The paper discusses the different manifestations of explicit performatives in English and Greek from the point of view of aspectual choices. The two languages seem to select different options: whereas English uses the 'simple present' to guarantee the completion of the act, the use of the imperfective present in Greek seems to be more problematic. It is argued that both languages favour the morphologically unmarked non-past form to describe a present realis act. Thus, our results corroborate the thesis that performatives need not be analyzed as declarations but can instead be derived from statements.

Λέξεις - κλειδιά

ρηματική όψη, επιτελεστικότητα, διακηρύξεις και δηλώσεις, συνοπτικό και μη συνοπτικό, εξαρτημένος τύπος, χρόνος

0. Εισαγωγή

Συζητώντας μια εκφορά του τύπου *Υπόσχομαι ότι θα έρθω* στην αγγλική, ο Searle (1989/2002) εξετάζει τη φύση της επιτελεστικότητας και καταλήγει με μια ερώτηση¹:

- (1) Γιατί τα επιτελεστικά ρήματα παίρνουν αυτόν τον περιεργο χρόνο, τον δραματικό ενεστώτα; (2002: 177).

Η απάντηση του ίδιου του Searle στην ερώτησή του έχει ως εξής:

- (2) Αυτός ο χρόνος χρησιμοποιείται για να σημειώσουμε γεγονότα που πρέπει, ας πούμε, να ερμηνευτούν ως σύγχρονα με την εκφώνηση.

Το πρόβλημα βέβαια με τους συγκεκριμένους τύπους της αγγλικής είναι ότι κανονικά, (με την εξαίρεση κυρίως των καταστασιακών, των αισθήσεως σημαντικών και των αντιληπτικών ρημάτων - βλ., λ.χ., Smith 1991: κεφ. 8), στον «απλό ενεστώτα» δεν μπορούν να αναφέρονται στη στιγμή της εκφώνησης. Όπως είναι γνωστό, η αγγλική διαθέτει μια αρκετά σαφή διάκριση όψης στην περίπτωση των ενεστωτικών τύπων, με βάση την οποία η χρονική αναφορά καθορίζεται από την παρουσία ή απουσία του μορφήματος του εξελισσόμενου (progressive) σε συνάρτηση με το λεξικό ποιόν της ενέργειας του ρήματος. Έτσι, κανονικά οι προτάσεις στο (3) δεν αναφέρονται στη στιγμή της εκφώνησης και χρειάζονται τη μορφολογία του εξελισσόμενου για να ερμηνευτούν ως ταυτόχρονες με τη στιγμή της εκφώνησης, όπως στο (4):

- (3) (α) She walks to school.
(β) She writes a letter (every day).

- (4) (α) She is walking to school.
(β) She is writing a letter.

Επίσης όπως είναι γνωστό, η συγκεκριμένη διάκριση δεν υπάρχει στην ελληνική, και επομένως ο τύπος που αντιστοιχεί και στις δύο περιπτώσεις της αγγλικής είναι ο ένας και μοναδικός διαθέσιμος ενεστώτας, που βλέπουμε στο (5):

- (5) (α) Πηγαίνει στο σχολείο.
(β) Γράφει ένα γράμμα.

Τα παραδείγματα στο (5) μπορεί να αντιστοιχούν είτε στο απλό είτε στο εξελισσόμενο αντίστοιχο παράδειγμα της αγγλικής. Με άλλα λόγια, στην ελληνική δεν υπάρχει αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ δύο τύπων ενεστωτικών χρόνων, αλλά, ο (μη συνοπτικός) τύπος του ενεστώτα χρησιμοποιείται τόσο για θαμιστικότητα και γενικούς χαρακτηρισμούς (όπως, λ.χ., στο (6)), όσο και για την αποτύπωση πράξεων σύγχρονων με τη στιγμή της εκφώνησης (όπως, λ.χ., στο (7)).

- (6) - Τι κάνεις κάθε Κυριακή;
- Τρέχω, ζωγραφίζω, πηγαίνω στην εκκλησία, κτλ.

- (7) - Τι κάνεις (αυτή τη στιγμή);
- Τρέχω, ζωγραφίζω, πηγαίνω στην εκκλησία, κτλ.

Το πρόβλημα που θα εξετάσουμε έχει να κάνει με την εκ πρώτης όψεως «εξουδετέρωση» της μορφολογικής αυτής διάκρισης στην περίπτωση των ρητών επιτελεστικών ρημάτων της αγγλικής, όπου κανονικά ο μόνος διαθέσιμος τύπος είναι αυτός του απλού ενεστώτα:

- (8) I promise I will go (και όχι I am promising...)
I pronounce you husband and wife (και όχι I am pronouncing...)
I bet you six pence I'll win the race (και όχι I am betting...).

Στη βιβλιογραφία του χρόνου και της ρηματικής όψης της αγγλικής (αλλά και γενικότερα) τα παραδείγματα αυτά είτε δεν συζητούνται, είτε θεωρούνται «σημαδεμένες» χρήσεις του απλού ενεστώτα της αγγλικής κατά το ότι ενώ δεν περιλαμβάνουν ρήματα καταστασιακά (ή αισθήσεως σημαντικά ή αντιληπτικά ή κάποιας άλλης εξαιρετικής κατηγορίας) φαίνεται να αναφέρονται στη στιγμή της εκφώνησης *χωρίς* όμως να σημαδεύονται από την αναμενόμενη μορφολογία του εξελισσόμενου.

Η εξήγηση του γιατί συμβαίνει αυτό προφανώς δεν έχει να κάνει με κάποιο λεξικό (σημασιολογικό) χαρακτηριστικό, δεδομένου ότι τα ρήματα που χρησιμοποιούνται ως ρητά επιτελεστικά δεν ανήκουν σε κάποια συγκεκριμένη τάξη ρημάτων (ούτε από την πλευρά του λεξικού ποιού ενέργειας ούτε κάποιας άλλης σημασιολογικής κατηγορίας: σίγουρα δεν είναι καταστασιακά, όμως αυτό θα ήταν ένας λόγος παραπάνω για να δέχονται τη μορφολογία του εξελισσόμενου). Για όσους δέχονται ότι ο απλός ενεστώτας της αγγλικής μορφολογικά εκφράζει

το συνοπτικό (και δεν είναι λίγοι) η απάντηση είναι απλή: η φύση της επιτελεστικότητας επβάλλει τόσο την ταυτόχρονη χρονική αναφορά με τη στιγμή της εκφώνησης όσο και τη θεώρηση της πράξης που περιγράφεται ως ολοκληρωμένη. Έτσι, ο απλός ενεστώτας της αγγλικής, φέροντας αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά, είναι ο αναμενόμενος τύπος των ρητών επιτελεστικών, όπως προκύπτει και από παραθέματα όπως αυτό στο (9):

- (9) «Ένας συνοπτικός ενεστώτας θα ήταν αντίφαση εν εαυτή. Όμως, υπάρχουν υποψήφια 'ολοκληρωμένα' γεγονότα τη στιγμή της ομιλίας: κυρίως ο λεγόμενος δημοσιογραφικός ενεστώτας και τα επιτελεστικά. Πράγματι, το συνοπτικό χρησιμοποιείται σε τέτοιες περιπτώσεις σε αρκετές γλώσσες» (Dahl 1985: 81).

Αν αυτή είναι η σωστή απάντηση όσον αφορά την αγγλική, προκύπτει το προφανές ερώτημα γιατί στην ελληνική δε συμβαίνει κάτι αντίστοιχο - γιατί δηλαδή τα ρητά επιτελεστικά δεν εκφέρονται με τύπο που να εκφράζει το συνοπτικό και άρα την ολοκλήρωση της πράξης κατά τη στιγμή της εκφώνησης. Γιατί με άλλα λόγια τα ελληνικά παρουσιάζουν μια παρόμοια ασυμμετρία ως προς τους πιθανούς τύπους της όψης στην περίπτωση των επιτελεστικών, όμως από την αντίθετη πλευρά: ο μη συνοπτικός είναι ο μόνος δυνατός τρόπος εκφοράς του, όπως βλέπουμε στο (10).

- (10) Υπόσχομαι / *Υποσχεθώ ότι θα πάω.
 Στέφεται / * Στεφθεί ο δούλος του θεού...
 Στοιχηματίζω / *Στοιχηματίσω ότι θα χάσει.

Οι πιθανές απαντήσεις στο ερώτημα αυτό είναι που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια - και προφανώς έχουν να κάνουν με τις παραδοχές μας για τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας της όψης διαγλωσσικά, αλλά και ειδικά στην ελληνική και στην αγγλική. Ταυτόχρονα όμως έχουν να κάνουν και με τις παραδοχές μας για τη φύση της επιτελεστικότητας όπως αναδεικνύεται από τα χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά των ρητών επιτελεστικών στις συγκεκριμένες γλώσσες.

Για να διατρέξουμε πολύ σύντομα το σκητικό που επικρατεί στην περιοχή της επιτελεστικότητας, υπάρχουν δύο βασικές απόψεις: η μία πηγάζει από τον ίδιο τον Austin, ότι δηλαδή τα επιτελεστικά δεν είναι δηλώσεις ή βεβαιώσεις (statements) παρά επιτελεστικά ενός άλλου τύπου. Η επικρατέστερη άποψη, η οποία, βέβαια, «συμμαζεύει» και σημασιολογικά το τοπίο, είναι ότι τα επιτελεστικά είναι βεβαιωτικά ή δηλωτικά και ότι η επιτελεστικότητα είναι παράγωγη από αυτήν την δήλωση, συνήθως εμμέσως, μέσω μιας συμπερασματικής διαδικασίας τύπου Grice (βλ. Bach & Hamnish 1979). Ο Searle (1989/2002) προσπαθεί να συμβιβάσει αυτές τις δύο απόψεις και καταλήγει ότι, ενώ όλα τα επιτελεστικά εκφωνήματα είναι κατά πρώτο λόγο διακηρύξεις (declarations - βλ. Searle & Vanderveken 1985), τα δηλωτικά ή βεβαιωτικά πηγάζουν από τα διακηρυκτικά (επιτελεστικά).

1. Όψη και επιτελεστικότητα

Να σημειώσουμε εξ αρχής ότι το πρόβλημα τίθεται μόνο εφόσον θεωρήσουμε ότι η γενική θεωρία της όψης έχει κάποια ισχύ στην ελληνική: ότι δηλαδή πράγματι η σημασιολογία κάθε ρηματικού τύπου συντίθεται από χαρακτηριστικά όπως αυτά του χρόνου, της όψης και της τροπικότητας που διαπλέκονται μεταξύ τους με θεωρητικά προβλεπόμενους τρόπους. Αν αντίθετα θεωρούσαμε ότι οι ρηματικοί τύποι του επιπέδου «ενεστώτας», «παρτατικός» ή «αόριστος» είναι αυθύπαρκτοι και πρωτογενείς, το πρόβλημα που θέτουμε θα είχε διαφορετικό περιεχόμενο.

1.1. Η ρηματική όψη στην ελληνική: αρχικές παραδοχές

1.1.1 Η διάκριση αοριστικού-ενεστωτικού θέματος της νέας ελληνικής αντιστοιχεί στη διαγλωσσικά έγκυρη διάκριση συνοπτικού-μη συνοπτικού (perfective-imperfective) και συνιστά τη γραμματική κατηγορία της Όψης (grammatical ή viewpoint Aspect).

1.1.2 Η διάκριση συνοπτικού-μη συνοπτικού και στην ελληνική έχει τα βασικά χαρακτηριστικά που περιγράφονται στη γενική βιβλιογραφία της όψης: το συνοπτικό περικλείει ολόκληρη την περίσταση που περιγράφει ένα ρηματικό σύνολο, ενώ το μη συνοπτικό είναι δυνατό να αναφέρεται σε ένα μόνο μέρος της (και η χρήση του δε σημαίνει τίποτε για την ολοκλήρωσή της: μπορεί να ολοκληρώνεται, μπορεί και να μην ολοκληρώνεται). Στη σχηματοποίηση της Smith, οι πλάγιες γραμμές αντιστοιχούν στα τμήματα της περιστασης που περιγράφει ένα ρήμα, και το A αντιστοιχεί στο αρχικό ενώ το T στο τελικό της σημείο. Το συνοπτικό περικλείει ολόκληρη την περίσταση, ενώ το μη συνοπτικό εστιάζει σε κάποιο τμήμα της μόνο:

Γενικό χρονικό σχήμα του συνοπτικού (κατά Smith 1991):

A T
 //////////////

Γενικό χρονικό σχήμα του μη συνοπτικού (κατά Smith 1991):

A ////////////// T

1.1.3 Γενικά, η κατηγορία της όψης, γραμματικής ή άλλης, είναι απαραίτητο συστατικό κάθε πρότασης: είναι αδύνατο να «δούμε» οτιδήποτε περιέχει μια πρόταση χωρίς να το «δούμε» από κάποια οπτική γωνία. Κάθε ρήμα, εξαιτίας του λεξικού του περιεχομένου κατηγοριοποιείται σε κάποιον τύπο λεξικής όψης (ή ποιού ενέργειας - Aktionsart ή Situation Type), ο οποίος μπορεί να μεταβάλλεται με την παρουσία συγκεκριμένων γραμματικών ή άλλων στοιχείων (βλ. Smith 1991 και, για την ελληνική, Παρριτό 1988, Μόζερ 1994, Tsangalidis 1999, μεταξύ άλλων). Η λεξική και η γραμματική όψη διαπλέκονται με το χρόνο για να δώσουν συγκεκριμένες ερμηνείες στους διάφορους ρηματικούς τύπους που προκύπτουν συνδυαστικά. Με άλλα λόγια, κάθε πρόταση σημαίνει οτιδήποτε σημαίνει αλλά ο ομιλητής πρέπει να επιλέξει σε κάθε περίπτωση από ποια πλευρά θα το «δεν».

1.2. Επιτελεστικότητα: αρχικές παραδοχές

- 1.2.1. Δεν υπάρχουν διαγλωσσικά έγκυρα κριτήρια κατηγοριοποίησης των επιτελεστικών ρημάτων. Εξαιτίας ακριβώς της φύσης της επιτελεστικότητας, τα επιτελεστικά ρήματα δεν αποτελούν διακριτή κατηγορία – ούτε του λεξικού ούτε της γραμματικής, είτε στην ελληνική είτε σε άλλες γλώσσες (πρβλ. και Searle (1989: 557): “there is no such thing as a semantic property which defines performative verbs”).
- 1.2.2. Ως προς το χρόνο τους, τα ρητά επιτελεστικά εκφωνήματα εξ ορισμού πρέπει να ερμηνεύονται ως παροντικά – και μάλιστα ως απολύτως ταυτόχρονα με την εκφώνησή τους. Όπως το θέτει ο Searle, «επειδή η επιτελεστική εκφώνηση είναι και αυτοαναφορική και εκτελεστική, ο ενεστώτας ενεστώτας ταιριάζει απόλυτα. Το ‘Υπόσχομαι να ‘ρθω να σε δω’ δηλώνει ένα γεγονός που συμβαίνει ακριβώς εκεί και τότε, συγχρόνως με την εκφώνηση, διότι το γεγονός επιτελείται δια της εκφώνησης» (2002: 177-178).
- 1.2.3. Επίσης εξ ορισμού, η πράξη επιτελείται (και άρα «ολοκληρώνεται»), εφόσον μπορεί να θεωρηθεί ότι διαθέτει εσωτερική χρονική σύσταση) ταυτόχρονα με την εκφώνησή του ρητού επιτελεστικού. Όπως είδαμε και στο (9) πιο πάνω, είναι θεωρητικά προβληματικό το να μιλάμε για ολοκληρωμένες πράξεις που ταυτίζονται χρονικά με τη στιγμή της εκφώνησής τους (πρβλ. Comrie (1976: 66), Smith (1991: 151)). Τα ρητά επιτελεστικά της αγγλικής, όπως είδαμε, αποτελούν «σημαδεμένη» μεν, αναμενόμενη δε, απόκλιση από την πραγματολογική αυτή αρχή – ενώ, αντίθετα, στην ελληνική δε συμβαίνει κάτι τέτοιο. Παρακάτω, θα επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε αυτή την κατάσταση.
- 1.2.4. Η επιτελεστικότητα πρέπει να είναι μια *realis* πράξη, αφού επιτελείται άμα τη εκφώνησή της. Και αφού επιτελείται την ώρα της εκφώνησης δεν μπορεί να είναι παρελθοντικού τύπου *realis*, παρά πρέπει να είναι ενεστωτικού τύπου *realis*.

1.3. Διακρίσεις όψης στα επιτελεστικά της αγγλικής

Δεδομένου του σημείου 1.2.3, ο αναμενόμενος τύπος ενός ρητού επιτελεστικού ρήματος θα ήταν ο συνοπτικός (εφόσον αυτός, ανάμεσα σε άλλα, εκφράζει και την ολοκλήρωση της ενέργειας του κατηγορήματος). Πρβλ. Smith (1991: 153), Dahl (1985: 80-81). Τι θα γινόταν αν ένα ρητό επιτελεστικό ρήμα της αγγλικής εμφανιζόταν με τη μορφολογία του (μη συνοπτικού) εξελισσόμενου; (βλ. Levinson (1983: 232, 259), Searle (2002: 159-161), Harnish (2002: 50), Williams (2002: 165)). Στα παραδείγματα του Levinson στο (11) το μόνο κατάλληλο επιτελεστικό εκφώνημα είναι το (11α).

- (11) (α) I bet you five pounds it'll rain tomorrow.
(β) I am betting you five pounds it'll rain tomorrow.
(γ) I betted you five pounds it'll rain tomorrow.
(δ) He bets you five pounds it'll rain tomorrow.

Τόσο ο Searle, όσο και οι Bach & Harnish, δέχονται ότι ο επιτελεστικός τύπος χαρακτηρίζεται από ποικιλία, και ότι ο εξελισσόμενος αποτελεί μια δυνατότητα του επιτελεστικού τύπου. Αλλά, θα προσθέταμε ότι αυτή η δυνατότητα υπάρχει όταν επαναλαμβάνεται το επιτελεστικό

εκφώνημα με κάποια ιδιαίτερη διάθεση έμφασης, ή όταν δίδονται κάποιες εξηγήσεις γι' αυτό, ή όταν προσδιορίζεται κατά κάποιον τρόπο. Το ίδιο το παράδειγμα του Searle (2002: 159) μαρτυρεί για το αληθές του ισχυρισμού μας: 'I am asking you to do this for me, Henry, I am asking you to do it for me and Cynthia and the children.' (έμφαση στο πρωτότυπο). Ο Williams (2002: 165) απαντά στο συγκεκριμένο ερώτημα ως εξής: «η χρήση του εξελισσόμενου τύπου όλων αυτών των επιτελεστικών ρημάτων υπαινίσσεται ότι η πράξη δεν έχει επιτελεστεί ολοκληρωτικά. Η πρόταση *I'm suggesting you go home immediately* δείχνει ότι η υπόδειξη δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί ή ότι δεν είχε μέχρι στιγμής το αναμενόμενο αποτέλεσμα να πείσει τον ακροατή να πάει σπίτι». Επομένως, είναι αρκετά ξεκάθαρο ότι η χρήση του συνοπτικού στην αγγλική *εγγυάται* (έστω μερικώς) την θεώρηση της πράξης ως ολοκληρωμένης: όποια κι αν είναι η εσωτερική σύσταση της συγκεκριμένης πράξης, θα πρέπει σίγουρα να θεωρηθεί συνοπτικά για να μπορεί να θεωρηθεί επιτυχής η επιτέλεση. Παρακάτω θέτουμε το αντίστοιχο ερώτημα στην περίπτωση της ελληνικής.

1.4. Γιατί υπόσχομαι και όχι υποσχεθώ;

Αν δεχτούμε ότι οι παραδοχές μας για τη φύση της επιτελεστικότητας και για τις διακρίσεις της όψης στην ελληνική είναι σωστές, προκύπτει το ερώτημα γιατί τα επιτελεστικά ρήματα εμφανίζονται με τη μη συνοπτική μορφολογία – τη στιγμή που η συνοπτική θα ήταν αυτή που θα μπορούσε να εγγυηθεί την ολοκλήρωση της πράξης.

- 1.4.1. Πιθανή απάντηση 1: Γιατί το *υποσχεθώ* είναι τύπος της υποτακτικής και φυσικά μια υποτακτική δεν θα μπορούσε εξ ορισμού να λειτουργήσει ως ρητό επιτελεστικό. Θεωρούμε βέβαια εσφαλμένη μια τέτοια απάντηση για πολλούς λόγους, όμως ανάμεσα σε άλλα και διότι αν ίσχυε κάτι τέτοιο, η εκφορά του *υποσχεθώ* σε κύρια πρόταση θα ήταν δυνατή, με τη σημασία της «ευχετικής υποτακτικής» ή οποιασδήποτε άλλης «έγκλισης επιθυμίας», όπως ίσχυε λ.χ. στην αρχαία (Tsangalidis 1999). Αν πάντως το *υποσχεθώ* ήταν τύπος της υποτακτικής, θα είχαμε μια κανονοποιητική απάντηση εφόσον, όπως είδαμε στο 1.2.4 παραπάνω, τα επιτελεστικά εκφωνήματα *πρέπει* να είναι *realis*.
- 1.4.2. Πιθανή απάντηση 2: Γιατί όλη η ανάλυση περί ρηματικής όψης δεν ισχύει και δεν υπάρχει στα ελληνικά η διάκριση συνοπτικού-μη συνοπτικού – και πάντως σίγουρα όχι στον ενεστώτα (πρβλ. Μοσχονάς 1990-1991). Μπορούμε ίσως να δεχτούμε μια τέτοια διάκριση στους παρελθοντικούς και στους μελλοντικούς χρόνους όχι όμως και στον ενεστώτα, ο οποίος δε φαίνεται να έρχεται σε παραδειγματική αντίθεση με κάποιον συνοπτικό τύπο. Έτσι, ενώ έχουμε τα ζεύγη *έγραφα-έγραφα* και *θα γράφω-θα γράφω* δεν έχουμε αντίστοιχη διάκριση *γράφω-γράφω*. Θα θεωρήσουμε όμως ότι και μια τέτοια απάντηση δεν είναι κανονοποιητική, καθώς δεν καλύπτει όλα τα δεδομένα μας: Ο ενεστώτας δεν έρχεται σε παραδειγματική αντίθεση με τον αντίστοιχο συνοπτικό του μόνο σε κύριες προτάσεις. Σε κάθε άλλο συντακτικό περιβάλλον στο οποίο μπορεί να υπάρχει ενεστώτας, μπορεί να υπάρχει και ο «εξαρτημένος»: *θα/να/ας γράφω-θα/να/ας γράφω*, *ίσως/μήπως γράφω-ίσως/μήπως γράφω*, *όταν/αν/μιας και/εφόσον γράφω/γράφω* κ.ο.κ. Εξάλλου, τα μορφολογικά δεδομένα μας υποχρεώνουν να θεωρήσουμε ίδια τα μορφήματα που συναποτελούν το ενεστωτικό και το αοριστικό θέμα σε κάθε περίπτωση: ό,τι είναι το *γραφω*- στο *έγραφα*, το ίδιο θα πρέπει να είναι και στο *γράφω* και, αντίστοιχα,

ό,τι είναι το *υποσχεθ-* στο *υποσχέθηκα*, το ίδιο θα πρέπει να είναι και στο *υποσχεθώ*. Και εφόσον υπάρχουν πολλοί και καλοί λόγοι να θεωρήσουμε ότι το αοριστικό θέμα περιλαμβάνει το μόρφημα του συνοπτικού στις περιπτώσεις *έγραφα/θα γράψω-υποσχέθηκα/θα υποσχεθώ*, δεν μπορούμε παρά να το δεχτούμε και στην περίπτωση των *γράψω-υποσχεθώ*.

- 1.4.3. Πιθανή απάντηση 3: Γιατί το *υποσχεθώ*, για λόγους ιστορικούς και δομικούς δεν μπορεί να σταθεί σε κύριες προτάσεις ασυνόδευτο, και άρα ούτε και σε ρητές επιτελεστικές (που εξ ορισμού έχουν τα τυπικά χαρακτηριστικά των κύριων προτάσεων κρίσης – Austin 1962). Μια τέτοια ανάλυση φαίνεται εκ πρώτης όψεως προβληματική, διότι ο λόγος που οι ρηματικοί τύποι με τα χαρακτηριστικά του *υποσχεθώ* δεν μπορούν να σταθούν σε κύριες προτάσεις έχει υποστηριχθεί (Tsangalidis 1999) ότι είναι ακριβώς ο πραγματολογικός περιορισμός στην ερμηνεία των «συνοπτικών ενεστώτων» που είδαμε παραπάνω: ακριβώς επειδή είναι εξαιρετικά σπάνιο μια πράξη να ολοκληρώνεται ταυτόχρονα με την εκφώνηση της περιγραφής της, για αυτό δεν υπάρχουν συνοπτικοί τύποι που να αναφέρονται χρονικά στη στιγμή της εκφώνησης. Επομένως, το ερώτημα φαίνεται να γίνεται κυκλικό, δεδομένου ότι στην περίπτωση των ρητών επιτελεστικών έχουμε ακριβώς αυτή τη σπάνια περίπτωση της ταυτόχρονης ολοκλήρωσης (και επίτευξης) της πράξης που περιγράφει το ρήμα τη στιγμή της εκφώνησής του.
- 1.4.4. Πιθανή απάντηση 4: Γιατί το συνοπτικό υπάρχει στο «αοριστικό θέμα» και πράγματι αποτελεί την ελληνική εκδοχή του γενικού συνοπτικού, όμως υπάρχει πρόβλημα στον ορισμό του, ο οποίος κακώς θεωρούμε ότι έχει να κάνει με την ολοκλήρωση της πράξης (πρβλ. Μόζερ 1994). Αντ' αυτού, η σωστή ανάγνωση των σχημάτων της Smith, λ.χ., είναι ότι ο ομιλητής βλέπει την πράξη συνολικά και η ολοκλήρωσή της μπορεί, λ.χ., να υπονοείται συμβατικά (ή και να προκύπτει ως συνεπαγωγή (entailment), στις περιπτώσεις των παρελθοντικών τύπων, λ.χ. *έγραφα το γράμμα* → *το γράμμα είναι γραμμένο*).
- 1.4.5. Μπορούμε βέβαια να υποστηρίξουμε ότι στην περίπτωση του μη συνοπτικού, η ανάγνωση είναι ούτως ή άλλως ανοιχτή και στην περίπτωση των ρητών επιτελεστικών υπονοείται συνομιλιακά η ολοκλήρωσή της πράξης. Αυτή η απάντηση, όμως, απλώς θέτει πάλι την ερώτηση, αφού δεν εξηγεί γιατί συμβαίνει αυτή η ιδιομορφία.

2. Τι κοινό έχουν τα ρητά επιτελεστικά εκφωνήματα

- 2.1. Εφόσον κάποιες από τις παραπάνω παρατηρήσεις για τα χαρακτηριστικά των ρητών επιτελεστικών της ελληνικής φαίνεται να μας δημιουργούν προβλήματα τόσο ως προς την ενδογλωσσική ανάλυση της ελληνικής ρηματικής όψης, όσο και για τη σύγκριση των ελληνικών με τα αγγλικά επιτελεστικά εκφωνήματα, μπορούμε ίσως να ξεκινήσουμε την ερώτηση ανάποδα. Μια πρώτη απάντηση στο τι κοινό έχουν τα ελληνικά με τα αγγλικά επιτελεστικά εκφωνήματα είναι ότι τόσο στην αγγλική όσο και στην ελληνική, τα ρητά επιτελεστικά εκφωνήματα εκφέρονται με το *μορφολογικά ασημάδευτο* τύπο που μπορεί να αναφερθεί στο παρόν. Ως προς τα χαρακτηριστικά του χρόνου και της όψης, στην ελληνική ο τύπος αυτός συμβαίνει να φέρει τα

χαρακτηριστικά [-παρελθόν][+συνοπτικό], ενώ στην αγγλική τα [-παρελθόν][+συνοπτικό]. Ας δούμε πού μας οδηγεί η παρατήρηση αυτή.

- 2.2. Σε μια άλλη πιθανή απάντηση στο ερώτημα 1.4, αν δεχτούμε ότι τα ρητά επιτελεστικά δεν έχουν εσωτερική χρονική δομή και ότι συμπεριφέρονται ως *semelfactives* (κατά Smith) ή έστω ως *achievements* – δεν υπάρχει, δηλαδή, απόσταση μεταξύ των αρχικών και των τελικών τους σημείων. Τα ρητά επιτελεστικά δεν έχουν εσωτερική χρονική δομή και νοούνται ως *semelfactives* (κατά Smith) ή έστω ως *achievements* – δεν υπάρχει, δηλαδή, απόσταση μεταξύ των αρχικών και των τελικών τους σημείων. Κάτι τέτοιο μπορεί σίγουρα να υποστηριχτεί για τα περισσότερα από τα λεγόμενα ρητά «διαλεκτικά» επιτελεστικά, σε αντιπαράθεση με πολλά τελετουργικά (Kitis, in prep.). Τα επιτελεστικά ρήματα πρέπει να εγγράφουν κατά κάποιο τρόπο την προθετικότητα. Αυτό φαίνεται να ισχύει για τα «διαλεκτικά» επιτελεστικά του τύπου *διατάσσω, επιτάσσω, προτάσσω, αρκίζομαι, αποδέχομαι, αρνούμαι, βεβαιώνω, εγκρίνω, δηλώνω, υπόσχομαι, απολογούμαι, διαπιστώνω, διορίζω, προτείνω, επιμένω, διευκρινίζω*, κτλ. Με άλλα λόγια, ενώ τα *βαφτίζεται, στέφεται* (ο δούλος του Θεού), κτλ. μπορούν να θεωρηθούν ως διαδικασίες (activities ή και accomplishments) που στην επιτελεστική τους εκδοχή τα εκφωνήματα αυτά επιτελούν την πράξη συγχρόνως και σε συνδυασμό με τη διαδικασία που επιτελείται και την οποία περιγράφουν κιόλας, τα απλά ρήματα του τύπου *στοιχηματίζω, υπόσχομαι, διατάζω* κτλ. μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι διαθέτουν τη χρονική δομή που προτείνει η Smith για τα *semelfactives* (του τύπου *βήχω, φτερνίζομαι*):

Γενικό χρονικό σχήμα του στιγμιαίου (*semelfactive* – κατά Smith 1991):

A
T

Στη δομή αυτή, το αρχικό και το τελικό σημείο ταυτίζονται και άρα με όποιον τύπο γραμματικής όψης κι αν τα εκφέρουμε, εφόσον τοποθετούνται στο παρόν, εννοείται ότι αρχίζουν και τελειώνουν τη στιγμή που εκφωνούνται. Αυτά, λοιπόν, τα λεγόμενα διαλεκτικά επιτελεστικά ρήματα, διαφέρουν από αντίστοιχα ρήματα που χαρακτηρίζονται ως *achievements* (*βήχω, φτερνίζομαι*, κτλ.) ως προς την εγγραφή της προθετικότητας στη σημασία τους. Ακριβώς επειδή είναι διαλεκτικά, τα ρήματα αυτά δηλώνουν ως επί το πλείστον μια συγκεκριμένη γνωσιακή ή πνευματική κατάσταση (*mental cognitive state*), η οποία όμως αποτελεί την κατάληξη μιας προθετικής γνωσιακής διαδικασίας (δηλαδή, δε συμπεριλαμβάνονται καταστασιακά ρήματα του τύπου *νομίζω, πιστεύω*, κτλ.).

- 2.3. Μπορούμε επίσης να υποστηρίξουμε ότι εκείνο που θέλει να τονίσει ο εκφωνητής μιας ρητά επιτελεστικής πρότασης είναι η ταυτόχρονη εκτέλεση της πράξης (εφόσον η ολοκλήρωσή της προκύπτει ούτως ή άλλως, με την παραδοχή στο 2.2). Επομένως αναγκαστικά χρησιμοποιεί έναν τύπο που μπορεί να αναφερθεί στη στιγμή της εκφώνησης – και επομένως, στην ελληνική ο μόνος διαθέσιμος τέτοιος τύπος είναι ο (μη συνοπτικός) ενεστώτας. Ας θυμηθούμε εδώ ότι – ούτως ή άλλως – η χρήση του μη συνοπτικού στην ελληνική σε καμία περίπτωση δεν αποκλείει την ολοκλήρωσή της

πράξης – εφόσον ακόμα και το *έγραφα ένα γράμμα χτες και το τελείωσα πριν από τα μεσάνυχτα* δεν είναι αντιφατικό κτλ. – πρβλ. Μόζερ 1994.

- 2.4. Εκείνο που ενδιαφέρει κυρίως ως προς τη σχέση όψης και επιτελεστικότητας γενικά είναι ότι δεν είναι αναγκαία η χρήση συνοπτικού τύπου. Κάθε γλώσσα εκμεταλλεύεται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των σχετικών κατηγοριών που διαθέτει με όποιον τρόπο οι ομιλητές κρίνουν καλύτερο – και γιατί όχι με τον απλούστερο, δηλαδή τον ασημάδευτο. Θα λέγαμε, μάλιστα, ότι όχι μόνο δεν είναι τελικά αναγκαία η χρήση του συνοπτικού, αλλά είναι και κατανοητή η χρήση του *realis* ενεστωτικού τύπου που συγχρόνως με την εκφώνηση της πρότασης περιγράφει ή δηλώνει ή, καλύτερα, *ονοματίζει* την πράξη που επιτελείται. Δηλαδή, έχουμε έναν ενεστωτικό τύπο που «βλέπει» την πράξη (κυρίως λεκτική) που επιτελείται σε συνοπτική («τηλεσκοπική») μορφή, ακριβώς όπως η λεζάντα κάτω από έναν πίνακα ζωγραφικής ή η σύγχρονη περιγραφή ενός βήματος συνταγής ενώ συγχρόνως επιτελούμε την πράξη (πρβλ. τις σχετικές συζητήσεις στους Μοσχονά 1990-1991 και Smith 1991, μεταξύ άλλων).
- 2.5. Εκείνο που ενδιαφέρει σε σχέση με τη φύση της επιτελεστικότητας είναι ότι πρωτίστως και απαραίτητα τα ρητά επιτελεστικά εκφωνήματα έχουν τα χαρακτηριστικά των κύριων προτάσεων κρίσης. *Είναι* περιγραφές της πράξης που επιτελεί ο ομιλητής – και δεν υπάρχει λόγος (ούτε και τρόπος, ενόψει των ελληνικών δεδομένων) να υποθέσουμε ότι υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο γραμματικό ή σημασιολογικό χαρακτηριστικό τους. Συμφωνούμε λοιπόν αρχικά με τον Searle σε αυτό το σημείο, όμως θα επιμείνουμε ότι το παράδειγμα της ελληνικής δείχνει ότι το πρωτογενές χαρακτηριστικό τους είναι η περιγραφή / δήλωση μιας πράξης – που στη συνέχεια ερμηνεύεται πραγματολογικά (μέσω μιας συμβατικής / τυποποιημένης (standardized) μίνι συμπερασματικής διαδικασίας κατά Grice) ως ρητή επιτέλεσή της. Επομένως, η επιτελεστικότητα είναι παράγωγη της δηλωτικότητας. Στην ελληνική ο μόνος τρόπος να περιγράψεις μια πράξη στο παρόν είναι με τον απλό, μη συνοπτικό ενεστώτα (για διάφορους ενδογλωσσικούς λόγους²). Ο ομιλητής πρωτίστως χρειάζεται μια κύρια πρόταση κρίσης που να *περιγράφει* την πράξη που επιτελεί. Αυτή άλλωστε είναι η ουσιώδης διαφορά των ρητών επιτελεστικών από τα έμμεσα.: Όπως το θέτει ο Levinson (1983: 233), «αυτό που προτείνει ο Austin είναι ότι τα ρητά επιτελεστικά είναι στην πραγματικότητα εξειδικευμένοι τρόποι να είμαστε σαφείς ή συγκεκριμένοι ως προς το είδος της πράξης που επιτελούμε μιλώντας». Αν δεν υπάρχει λόγος να δοθεί αυτή η περιγραφή, εξίσου καλά λειτουργεί και το *θα έρθω* – αντί για το *υπόσχομαι ότι θα έρθω*, ή το *100 ευρώ στον ΠΑΟΚ* αντί για το *βάζω στοίχημα 100 ευρώ πως θα κερδίσει ο ΠΑΟΚ*.

3. Συμπερασματικά

Είμαστε σε θέση, λοιπόν, να προτείνουμε ότι ο παροντικός μη συνοπτικός τύπος της ελληνικής μπορεί να χρησιμοποιείται, και χρησιμοποιείται στην περίπτωση της επιτελεστικότητας, τηλεσκοπικά και επομένως στην *realis* διάστασή του. Δηλαδή, ο μη συνοπτικός ενεστωτικός τύπος χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις σύγχρονης περιγραφής μιας δραστηριότητας

παράλληλης με το λόγο (λεζάντες, αγώνες ποδοσφαίρου, συνταγές, κτλ.). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο σύγχρονος λόγος περιγράφει σε τηλεσκοπική, και επομένως συνοπτική, μορφή τις αντίστοιχες πράξεις ως μίνι διαδικασίες ή βήματα μιας συνολικότερης δραστηριότητας ή διαδικασίας.

Τα περισσότερα επιτελεστικά ρήματα είναι συγχρόνως και σημασιολογικά προθετικά ρήματα, δηλαδή δηλώνουν την πρόθεση του ομιλητή. Τα ρήματα αυτά τα ονομάζουμε *διαλεκτικά* επιτελεστικά ρήματα επειδή «δια-λέγονται» με ένα ακροστήριο ή με κάποιο συνομιλητή. Είναι αυτοαναφορικά και εκτελεστικά αφού η εκφορά τους συμπίπτει, περιγράφει και συνοδεύει τη βουλητική γνωσιακή πράξη στην έκβασή της, όμως. Επομένως, (η εκφορά τους) τη θεωρεί συνολικά και καταληκτικά ως «τελειωμένη» διαδικασία. Δεν υφίσταται θέμα χρονικής διάρκειας αυτών των ρημάτων, και άρα εσωτερικής σύστασης της πράξης. Ως εκ τούτου, τα περισσότερα δια-λεκτικά επιτελεστικά ανήκουν στην κατηγορία των *achievements* / *semelfactives*. Επομένως, ο παροντικός τύπος της επιτελεστικότητας είναι μεν ένας σύγχρονικός τύπος παράλληλης περιγραφής, θεωρείται δε και συνοπτικά αφού είναι η περιγραφή μιας τελειωμένης (άνευ αντιληπτής διάρκειας) πράξης.

Από την άποψη της όψης, οι παρατηρήσεις αυτές μας επιτρέπουν να διατηρήσουμε τις απόψεις μας για την κεντρική της θέση στο ρηματικό σύστημα της ελληνικής, για τη διαγλωσσική και την ενδογλωσσική της ανάλυση, για το περιεχόμενο των όρων συνοπτικό και μη συνοπτικό και για την ιδιότητά των χαρακτηριστικών αυτών ως πρωτογενών: δεν υπάρχουν ενεστώτες, παρατατικοί κι αόριστοι, υπάρχουν συμπλέγματα χαρακτηριστικών που επιτρέπουν, επιβάλλουν ή απαγορεύουν συγκεκριμένες χρήσεις και ερμηνείες του κάθε τύπου. Από εκεί και πέρα, υπάρχουν περισσότερο και λιγότερο «κανονικές» και «αναμενόμενες» χρήσεις που πάντως είναι δυνατό να εξηγηθούν. Στην περίπτωση των ρητών επιτελεστικών, όπως και σε άλλα σημεία του ελληνικού συστήματος (λ.χ. στις περιπτώσεις που εξετάσαμε στο Kitis & Tsangalidis 2002), η χρήση του μη συνοπτικού δεν απαγορεύει τη συνοπτική ανάγνωση – και μάλιστα είναι δυνατό η συνοπτική ερμηνεία να είναι η μόνη διαθέσιμη.

Τέλος, τα ελληνικά δεδομένα μας βοηθούν να υποστηρίξουμε τη θέση ότι τα επιτελεστικά ρήματα και εκφωνήματα δεν είναι ενός ιδιαίτερου τύπου, παρά αποτελούν δηλωτικά εκφωνήματα που υπόκεινται αρχικώς στην αληθεία. Η επιτελεστικότητα είναι μια δευτερογενής κατάσταση, η οποία λόγω της τυποποιημένης και μίνι συμπερασματικής διαδικασίας παραγωγής της δίνει την αίσθηση ότι αποτελεί την πρωτεύουσα κατάσταση, όπως διατείνεται ο Searle, ο οποίος θεωρεί ότι όλα τα επιτελεστικά είναι διακηρύξεις. Αυτό διαμεύδεται ρητά από μια μερίδα τελετουργικών επιτελεστικών που όντως είναι συγχρόνως και περιγραφικά. Η άποψή μας συμπίπτει με την άποψη των Bach & Harnish (1979/84). Αυτή η θέση διασώζει τη σημασιολογική ανάλυση της επιτελεστικότητας και επομένως είναι πλέον επιθυμητή. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι ούτε οι Bach & Harnish (1979/84), ούτε ο Harnish (2002) διακρίνουν ή επισημαίνουν κάποια σημασιολογική ιδιαιτερότητα των επιτελεστικών ρημάτων. Αντίθετα, εμείς επισημάναμε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούν δυνατή την επιτελεστικότητα αυτών των ρημάτων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Σημειώσεις

¹ Για λόγους οικονομίας οι αγγλόφωνοι συγγραφείς παρατίθενται σε δική μας μετάφραση.

² Αν οι λόγοι αυτοί δεν υπήρχαν, ή αν υπήρχε *σημσιολογικό* χαρακτηριστικό της επιτέλεσης ή της διακήρυξης έστω και μηδενικό μορφολογικά, τίποτε δεν θα εμπόδιζε (και αντίθετα η σημσιολογία της όμης θα επέβαλλε) μια εκφορά του τύπου \emptyset υποσχεθώ ότι X, ανάλογη με τις εκφορές του τύπου \emptyset έρθει \emptyset δεν έρθει, εγώ θα φύγω.

Βιβλιογραφία

Austin, John L. 1962. *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.

Bach, Kent & Robert M. Harnish. 1979. *Linguistic communication and speech acts*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge University Press.

Dahl, Oesten. 1985. *Tense and Aspect Systems*. Oxford & New York: Basil Blackwell.

Harnish, Robert. M. 2002. "Are performative utterances declarations?". *Speech acts, minds, and social reality. Discussions with John R. Searle, Gunther Grewendorf & Georg Meggle*, 41-64. Netherlands: Kluwer.

Kitis, Eliza. (in prep.). Performativity and dia-lectics.

Kitis, Eliza & Anastasios Tsangalidis. 2002. "Expressivity as an option of tense and aspect in language: The case of Modern Greek imperfective past". Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο *Reviewing Linguistic Thought: Perspectives into the 21st Century*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 21-24 Μαΐου 2002.

Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press.

Μόζερ, Αμαλία. 1994. *Ποιόν και απόψεις του ρήματος*. Αθήνα: Περιοδικό *Παρουσία* - Παράρτημα αρ. 30.

Μοσχονάς, Σπύρος. 1990-1991. «Τα ενεστώτα, Α': Ο άχρονος χρόνος». *Γλωσσολογία* 9-10: 151-182.

Paproté, Wolf. 1988. "A discourse perspective on tense and aspect in standard Modern Greek and English". *Topics in Cognitive Linguistics*, ed. Brygida Rudzka-Ostyn, 447-505. Amsterdam: John Benjamins.

Searle, John. R. 2002. "How performatives work". *Consciousness and language*, by J. R. Searle, 156-179. Cambridge University Press. Ανατύπωση από το *Linguistics and Philosophy* (1989) 12: 532-558.

Searle, John. R. & Daniel Vanderveken. 1985. *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Carlota S. 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Tsangalidis, Anastasios. 1999. *WILL and THA: A Comparative study of the category future*. Thessaloniki: University Studio Press.

Williams, Christopher. 2002. *Non-progressive and progressive aspect in English*. (Biblioteca della ricerca: Linguistica 12). Fasano: Schena Editore.